

Shaydullayeva Kamola Shapulatovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyatni tashkil etishdagi yondashuvlar, pedagogik tafakkurning o'z-o'zini rivojlantiruvchi jarayon sifatidagi o'rni, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur asosida tarbiyalashning shakl va metodlari xususida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar. *Pedagogik faoliyat, kasbiy ko'nikma, integrativ bilimlar, pedagogik ta'sir, an'anaviy yondashuv, o'quv metodlari.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются подходы к организации педагогической деятельности в высших учебных заведениях сегодня, роль педагогического мышления как саморазвивающегося процесса, формы и методы формирования профессиональной компетентности будущих учителей на основе педагогического мышления.*

Ключевые слова. *Педагогическая деятельность, профессиональные навыки, интегративные знания, педагогическое влияние, традиционный подход, методы обучения.*

Annotation. *This article discusses the approaches to the organization of pedagogical activities in higher education institutions today, the role of pedagogical thinking as a self-developing process, the forms and methods of training the professional competence of future teachers based on pedagogical thinking.*

Keywords. *Pedagogical activity, professional skills, integrative knowledge, pedagogical influence, traditional approach, educational methods.*

Bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim jarayonini pedagogik tafakkur g'oyalari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash kasbiy va hayotiy faoliyatda ularning nazariy bilimi, tayyorgarligi, bilim doirasini kengaytirish uchun qulay sharoit yaratadi, bo'lajak o'qituvchining shaxsini shakllantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi, bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik mehnati, ko'nikmalarini, mahoratini, bu mehnatga ijodiy yondashish kayfiyatini rivojlantirishga, o'zining ruhiy holatini boshqara bilish, boshqa insonning hissiy holatini tushunish va anglash kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga ko'maklashadi.

Bugungi globallashuv sharoitida hamda bozor munosabatlariga asoslangan mehnat bozorida ilg'or o'rinlarni egallash uchun kuchli raqobatga bardoshli bo'lish, o'z malaka va mahoratini zamon talablari asosida shakllantirib, rivojlantirib borish har bir bo'lajak o'qituvchidan yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lish hamda uni izchil rivojlantirib borishni talab etmoqda[1].

Pdagogik tafakkur mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yoʻnalish boʻyicha integrativ bilimlar va harakatlarning oʻzlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, pedagogik tafakkur mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni oʻrganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi maʼlumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va oʻz faoliyatida qoʻllay bilishni taqozo etadi. Boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur tuygʻusi asosida shakllantirishga qaratilgan faoliyat mohiyatini yoritishda “rivojlanish”, “tarbiyalash”, “shakllantirish”, “omil”, “pedagogik taʼsir”, “milliy gʻurur”, “pedagogik tafakkur” va “milliy oʻzlikni anglash” kabi tushunchalar tayanch tushunchalar sifatida namoyon boʻladi.

Mamlakatimiz yangi renessans qurish yoʻlida asosiy eʼtiborni taʼlim va tarbiya tizimiga qaratmoqda. Tub oʻzgarishlar amalga oshirilib taʼlim va tarbiya tizimi keng isloh qilindi. Bu oʻzgarishlar odamlarning ongi va tafakkuriga ham ijobiy taʼsir etmoqda. Binobarin, ushbu oʻzgarishlar oʻsib kelayotgan yangi avlod hisoblanmish boʻlajak oʻqituvchilar dunyoqarashida pedagogik tafakkur tarzida namoyon boʻlmoqda. Bu tuygʻuni rivojlantirish, barqaror eʼtiqodga aylantirish taʼlim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Oʻzbekiston Respublikasi uzluksiz taʼlim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar nafaqat taʼlim mazmunini tubdan yangilash, shuningdek, taʼlim va tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan yangicha yondashishni ham talab etmoqda. Bugungi kunda oliy taʼlim muassasalarida pedagogik faoliyatni tashkil etishda quyidagi yondashuvlar koʻzga tashlanmoqda:

Anʼanaviy yondashuv – uning asosiy xususiyati oʻqituvchi maʼlum axborotni, gapirib beradi, tushuntiradi, talaba esa bu bilimni xotirasida saqlaydi. “Bilim” tushunchasi xotirada saqlanadigan axborot maʼnosida tushuniladi. Talabada bilim bor-yoʻqligi imtihonda shu axborotga doir berilgan savolga yoddan bergan javobiga qarab aniqlanadi. Bunda bilim degani asosan esda qoldirishning natijasidir, u koʻpincha yuzaki boʻlishi ham mumkin. Bunday bilim xotirada uzoq saqlanmaydi. Talaba savol berilganda eslashi baʼzan esa eslay olmasligi ham mumkin.

Noanʼanaviy yondashuv – taʼlim-tarbiya jarayonining pedagog va boʻlajak oʻqituvchilar hamkorligida tashkil etilishi, boʻlajak oʻqituvchilar faoliyatining oʻquv va tarbiyaviy ishlar jarayonida yetakchi oʻrin tutishi, mustaqil faoliyat yuritishlarining taʼminlanishi, pedagoglar faoliyatining yoʻl-yoʻriq koʻrsatish, zarur oʻrinlarda maslahatlar berish, shuningdek, boʻlajak oʻqituvchilar tomonidan tashkil etilayotgan xatti-harakatlarni nazorat qilish va baholashdan iborat boʻlishi, darslar hamda tarbiyaviy ishlarning boʻlajak oʻqituvchilarni faollikka undovchi, mustaqil va erkin fikr yuritishlariga imkon beruvchi shakl va metodlar yordamida tashkil etilishi, nazorat va baholash bosqichlarida boʻlajak oʻqituvchilar faoliyatining har tomonlama, batafsil baholanishiga erishish, ushbu maqsadda turli nazorat usullaridan foydalanish va boshqalar.

Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, xususan, pedagogik tafakkur tuyg'usining shakllanishiga xizmat qiluvchi tadbirlarning ommaviy (jamoaviy)likka asoslanishi yakka tartibda yoki guruhli ravishda amalga oshirilishidan ko'ra ko'proq ta'sir kuchiga ega.

Oliy ta'lim muassalarining oilalar bilan mustahkam aloqa o'rnatishi, turli tadbirlarda ota-onalarning faol ishtirok etishlariga erishish, oilaviy an'analar va ularning shaxs kamolotidagi o'rni va rolini ochib berishga qaratilgan tanlovlar (masalan, insholar)ni o'tkazish bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkur tuyg'usiga ega bo'lishlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

Sport ham musiqa san'atidek millat, yurt nomini jahonga tez tanitadi, shuningdek, u fuqarolarning faxr, iftixor tuyg'usiga ega bo'lishlariga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilar bilan ishlash jarayonida ularni o'zbek sportining buguni va istiqboli bilan tanishtirish ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning muhim tarkibiy qismi sanaladi. Bo'lajak o'qituvchilarni o'zbek sportining yorqin namoyondalari ustozlari faoliyati bilan yaqindan tanishishlari uchun sharoit yaratishga alohida e'tibor berish zarur. Oliy ta'lim muassalarida jahon va respublika miqyosida yuksak muvaffaqiyatlarga erishgan sportchilar ustozlari bilan uchrashuvlarni uyushtirish bo'lajak o'qituvchilarga ulardan namuna olishlariga imkon beradi. Shuningdek, ularda sport bilan doimiy shug'ullanish ko'nikmalarini shakllantirish ham ularning kelgusida sport sohasida mamlakat obro'sini ko'tarishlari uchun asos bo'lishi mumkin[2].

Pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslari ta'lim tizimida o'ziga xos dolzarblik kasb etadi. Mazkur muammoning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqish, ularni nazariy va amaliy jihatdan asoslash, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur asosida takomillashtirishga erishish, so'z yuritilayotgan jarayonning samarali tashkil etilishiga imkon beradi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur asosida shakllantirish zarur ekanligi oydinlashmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetensiyasini pedagogik tafakkur asosida tarbiyalashning shakl va metodlarini ishlab chiqish zarur. Bu bo'yicha innovatsion taxnologiyalarni yaratish va uni amaliyotda qo'llash bilan bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tafakkurni o'stirish mumkinligi dalillandi. Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil etilib, amalga oshirilishi zarur bo'lgan jarayonlar ochiqlanmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik tafakkurni shakllantirishda oliy ta'lim muassasalarida o'quv metodlaridan keng foydalanish yetarlicha samara beradi. Xususan, pedagog olim G.N.Ibragimova ta'lim nazariyasi va shaxs bilish faolligini rivojlantirish bilan bog'liq tadqiqotlarni tahlil qilar ekan, bugungi kunda pedagogikada o'qitishning bir qator modellarini ko'rish mumkinligini ta'kidlaydi, ya'ni:

1. Passiv o'qitish modeli – bu model doirasida ta'lim oluvchilar o'quv jarayoni obyekt sifatida namoyon bo'ladilar.

2. Faol o'qitish modeli – ushbu jarayonda talabalar o'qitish jarayoni obyekt sifatida faoliyat ko'rsatadilar. Ular o'quv axborotlarini o'zlashtirish jarayonida mustaqil ishlash, ijodiy topshiriqlarni bajarish ishlari bilan keng ko'lamda shug'ullanadilar.

3. Interfaol o'qitish modeli – mazkur o'qitish jarayoni ta'lim oluvchilarning muntazam faol munosabatlari va birgalikdagi harakatlari asosida amalga oshadi[3]. Ushbu jarayonda talaba va professor-o'qituvchi o'quv jarayonining teng huquqli subyekt hisoblanadi. Keyingi yillarda yuqoridagi kabi tadqiqotlar natijasida, ayniqsa, xorij metodikasida ta'lim ishtirokchilarining ongli faoliyatini, undagi kognitivlikni rivojlantirishga qaratilgan qator o'qitish tamoyillari (uzluksizlik, individuallashtirish va tabaqalashtirish, modullilik, variativlik, refleksivlik, ilmiy-metodik kuzatuv, elektivlik, integrativlik), yondashuvlari (kompetensiyaviy, innovatsion, kreativ, shaxsga yo'naltirilgan, kommunikativ, kognitiv v.b.), o'qitish turlari (muammoga asoslangan o'qitish, shaxsga, tadqiqotchilikka, faollikka, loyihaga asoslangan o'qitish v.b.) amaliyotga muvaffaqiyatli joriy qilinmoqda va ta'lim taraqqiyotiga va yuksak pedagogik tafakkurli kadrlar yetishib chiqishiga ta'sir qilmoqda.

Beqaror, doimiy o'zgaruvchan dunyo sharoitida yangi asr muammolarini hal qilishga qodir bo'lgan malakali professional o'qituvchini shakllantirishning samarali usullari va vositalarini topish muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Kelajak o'qituvchisi va uning muammolarini hal qilish zarurati bizning e'tiborimizni o'qituvchining kasbiy pedagogik tafakkurini rivojlantirishga qaratadi. Pedagogikaning asosiy muammosi - qaysi ta'lim amaliyotlari shaxsning rivojlanishini va eng boy madaniy tajribani muvaffaqiyatli o'zlashtirishini ta'minlashi mumkin. Bu masala, ayniqsa, yosh avlod uchun dolzarbdir, chunki o'sish davri nisbatan qisqa davrni o'z ichiga oladi. Vaqt omili hal qiluvchi rol o'ynaydi: o'z vaqtida madaniyatga "kirilmagan" bola jamiyatning asotsial qatlamiga aylanishi mumkin.

Noaniqlik va o'zgaruvchanlik kelajakning asosiy xususiyatlari sifatida e'tirof etilishini hisobga olsak, o'qituvchining kasbiy pedagogik tafakkuri alohida ahamiyatga ega bo'la boshlaydi. Bu shunchaki "o'qituvchi tafakkuri" emas, balki pedagogik voqelik, pedagogik vaziyat va undagi o'z o'rniga alohida qarashdir. Tafakkurning semantik xususiyati uning quyidagi ta'rifida ta'kidlangan: tafakkur "maqsad va rejani shakllantirish jarayoni, ya'ni, ob'ekt-sezgi faoliyat usullarining ideal o'zgarishi, ob'ektiv voqelikka maqsadli munosabatda bo'lish usullari, bu usullarni amaliy o'zgartirish paytida ham, undan oldin ham sodir bo'ladigan jarayon. Tafakkur inson hayotining ob'ektiv sharoitlari, vositalari va ob'ektlarini amalda o'zgartiradigan va shu bilan sub'ektning o'zini va uning barcha aqliy qobiliyatlarini shakllantiradigan maqsadli faoliyatning sub'ektiv tomonidan boshqa narsa emas"[4]. Ushbu ta'rifda biz bir nechta fikrlarni qayd etamiz: 1) haqiqatga faol munosabat; 2) unga nisbatan subyektiv-shaxsiy

munosabat; 3) uning aqliy qobiliyatlarni shakllantirishda yetakchi rol o'ynashi. Pedagogik faoliyat doimiy o'zgaruvchan pedagogik vaziyatlar qatori sifatida ifodalanishi mumkin. Pedagogik vaziyat - bu "bu yerda va hozir" (ob'ektiv jihat) hodisalar jamoasi tomonidan birlashtirilgan va o'qituvchining pozitsiyasi bilan tuzilgan, buning natijasida muammoli va tarbiyaviy holga keladigan fazoviy-vaqt, ijtimoiy, sub'ektiv-shaxsiy sharoitlar to'plami sub'ektiv tomoni).

Pedagogik tafakkur pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va yechishda namoyon bo'ladi va shakllanadi. O'qituvchining tabiiy aqliy faoliyati kasbiy pedagogik tafakkurga aylanishi uchun quyidagi shart-sharoitlarni yaratish muhim: a) semantik soha rivojlanadi va boyib boradi; b) aqliy va amaliy harakatlar usullari takomillashtiriladi, ya'ni, o'zlarining ma'nolari asosida ular pedagogik vaziyatlarni hal qilish algoritmini yaratish va amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'ladilar, bu esa har safar o'qituvchini o'z faoliyatida bir vaziyatning boshqasiga o'xshamasligini tan olishga va natijada intellektual va shaxsiy xususiyatlarning namoyon bo'lishiga olib keladi.

O'qituvchining faoliyati u ega bo'lgan pedagogik tafakkuri bilan belgilanadi. Konstruktivizm - pedagogik usullarning umumiy nomi bo'lib, mazmunli ma'lumot o'quvchilar tomonidan emas, balki ular tomonidan tuziladi, degan qarashni aks ettiradi. Konstruktivizm o'rganishdagi e'tiborni o'quvchiga qaratadi, o'quvchilarning o'z ma'lumotlari va bilimlarini qurish muhimligini ta'kidlaydi. Jonli ta'lim mazmunli pedagogik vaziyatlar sifatida, bo'lajak o'qituvchilar - talabalar ulardan bolalarni o'qitishning o'z amaliyotlarida foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu yondashuv kashfiyot orqali o'rganish, kognitiv shogirdlik, hamkorlikda o'rganish, o'rganishga gumanistik yondashuvlarda namoyon bo'ladi. Oliy maktabda mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligi murakkab va doimiy harakatdagi tizimni tashkil etadi. Bu tizimda bo'lg'usi o'qituvchining texnologik tayyorgarligi alohida o'rin tutadi. U bo'lusi pedagogning intellektual rivojlanishi, faol o'qishi, ijodiy shaxsning rivojlanishi, tafakkurning kasbiy yo'nalganligini idrok qilish, o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishda tadqiqiy (ilmiy) tamoyillarni amalga oshirish bilan bog'langan[5].

Birovning irodasining oddiy ijrochisi bo'lish talablari bilan shartlangan tafakkurning me'yoriy-tasviriy turidan ijodiy-tahliliyga o'tish aqliy faoliyatning boshqacha strategiyasini talab qiladi. Buni pedagogik psixologiya mantig'ida tushuntirib beraylik. Birinchi strategiya ma'lumotni idrok etgandan so'ng, eng faol rol o'tmishdagi tajribaga o'xshash tasvirlarni qidiradigan xotiraga tegishli ekanligini taxmin qiladi. Bu idrok etilayotgan ma'lumotlarning yangi emas, balki mavjud ma'lumotlarga qisman o'xshash ekanligiga olib keladi. Shunday qilib, "kirishda" va "chiqishda" ma'lumotlar sezilarli darajada farqlanadi. Axborot allaqachon xotira tomonidan qayta ishlangan va mazmunan mavjud bilimlar tizimiga zid bo'lmagan tanish shakllarni olganligi sababli, uni aqliy qayta ishlash tezroq bo'ladi va u shaxs egalik qiladigan va foydalanadigan tushunchalar, mulohazalar tizimiga kiradi.

Bilimlardan moslashuvchan, o'zgaruvchan foydalanishni, bilimga nostandart, ijodiy yondashuvni, o'zgaruvchan sharoitlarda ulardan foydalanishni talab qiladigan sharoitlarda bunday strategiya yetarli darajada samarali bo'lmaydi, chunki xulq-atvorning adaptiv xarakterini shakllantiradi.

Ikkinchi strategiya idrokdan keyin yangi ma'lumotni dastlab uni tushunish va tushunishga qaratilgan aqliy qayta ishlashga duchor bo'lishini va shundan keyingina xotira tomonidan faol ravishda qayta ishlanishini nazarda tutadi. Semantik, mantiqiy qayta ishlashga asoslangan faolroq fikrlash natijasida allaqachon ma'lum bo'lgan tushunchalar va eski va yangi ma'lumotlarni bog'laydigan turli xil mulohazalar qurilishini o'z ichiga olgan kengaytirilgan, o'zgaruvchan tushunish mavjud. Mantiqiy operatsiyalar yordamida yangi olingan va mavjud ma'lumotlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar aniqlanadi, tahlil qilinadi va tizimlashtiriladi. Xulosa qilish natijasida yangi bilimlar shakllanadi va umumiy bilimlar tizimiga kiritiladi.

Ikkinchi strategiya o'qituvchining ijodiy qobiliyatlarini faollashtirish, ma'lumotlar doirasini kengaytirish, moslashuvchan, o'zgaruvchan bilim tizimini yaratish, bilimlardan nostandart foydalanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, intellektual qobiliyatlar doirasini kengaytirish imkonini beradi. Natijada, o'qituvchining normallashtirilgan faoliyat (moslashuvchan bo'lmagan faoliyat) chegarasidan tashqariga chiqadigan va individual natijalarga erishadigan aniq mustaqil intellektual faoliyatini kutish mumkin.

V.P. Zinchenko bilimning nafaqat faol, balki yakuniy xususiyatini quyidagicha ta'kidlaydi: "Bilim mazmuni bilim hodisasiga nisbatan har doim ikkinchi darajali, hosiladir"[6]. Bilim olish harakati bu bilimning mazmunini hosil qiladi. Har qanday matn bironing faoliyati mahsuli bo'lgan holda, bir tomondan, talqinga qarshilik ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, o'quvchi va tarjimonlarning his-tuyg'ulari va tafakkuriga murojaat qiladi. Ya'ni, "jonli" bilim aks ettirilgan bilim emas, balki talabaning o'zi sa'y-harakatlari bilan yaratilgan ilmdir. Uning tafakkuri, fikrlash oqimi ("fikir so'z bilan ifodalanmaydi, balki unda amalga oshiriladi", sub'ektning kognitiv munosabati bilan ranglanadi, uning uchun fikrlash maqomini oladi, "shaxsiy bilim" esa energiya bilan to'ldirilgan va shuning uchun shaxsiy va professional o'zini o'zi anglash imkoniyatini ochadi.

Endi o'qituvchining o'z pedagogik haqiqatini qurishga imkon beradigan shartlarni ko'rib chiqsak. Pedagogik tafakkurning rivojlanishi sinergetik mohiyatga ega. Bu o'z-o'zini rivojlantiruvchi, ekzistensial jarayon sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, har doim ham boshqarilmaydi, hissiy jihatdan sub'ektiv o'zini namoyon qilish sifatida boshdan kechiriladi, nafaqat ta'lim sub'ektlarining ma'lumotlar almashinuvi, balki ularning energiya oqimlari bilan ham belgilanadi. Shuning uchun fikrlashni rivojlantirish ijodiy va rivojlanayotgan muhitni yaratishda, sub'ektiv dunyoga, o'qituvchilar va o'quvchilarning intersub'ektiv jamoalariga yo'naltirilgan texnologiyalardan

foydalanganda, ularning har biri bir-birini rivojlantirish uchun potentsial bo'lganda pedagogik tafakkurga erishish mumkin.

Qarama-qarshiliklarni birligida tasdiqlovchi (masalan: “modaga ergashish kulgili, ergashmaslik ahmoqlik”) va anchadan beri bilishning formal mantiq o'rnini bosgan tafakkurning dialektik mantig'i asta-sekin mazmun foydasiga o'z o'rnini yo'qotmoqda. Har bir pedagogik vaziyat turli kasbiy pozitsiyalarning "jonli polifoniyasi" sifatida namoyon bo'ladi[7]. Fikrlash jarayoni orqasida murakkab tashkil etilgan jamoa turadi. «Tafakkur» kishilarning turli lavozimlarda bajariladigan faoliyati funksiyalaridan tashkil topgan. O'z nuqtai nazarinigizni rivojlantirish uchun ongingizda muhokama qilinayotgan mavzu bo'yicha turli nuqtai nazarlarni, ma'no va xatti-harakatlar kontekstida ko'rib chiqishning turli asoslarini tushunish muhimdir. Ruhiiy ob'ektni boshqa pozitsiyaga o'tkazish yoki olish uning o'zgarishi va to'liq o'zgarishi bilan tengdir. Ya'ni, har safar pedagogik vaziyatning mazmuni boshqa semantik voqelikka, boshqa qatlam-idrok muhitiga "tortiladi". Bu qatlamlarda tafakkur predmeti “qayta bo'yaladi” va maqsadini o'zgartiradi. Aynan shu tarzda tashkil etilgan o'zaro ta'sir jarayoni konstruktivizm g'oyalarini aks ettiradi.

Aqliy faoliyat sharoitida insonning pedagogik vaziyatga o'z nuqtai nazari muammoli bo'ladi, o'z pozitsiyasini qayta qurish va aniqlash uchun sharoitlar yaratiladi. Bir tomondan, bu jarayon pedagogik vaziyatning (fikir predmetining) rivojlanishiga olib keladi: uning boyitishi, kengayishi, yangi bog'lanishlarga qo'shilishi, mavjudligining ma'lum xususiyatlaridan, sobit bo'shliqlaridan tashqariga chiqishi; ikkinchi tomondan, aqliy faoliyat sub'ektining o'zi rivojlanadi. Uning tafakkurining har qanday rivojlanishga xos vektorlar bo'yicha rivojlanishi mavjud: kuch, murakkablik, individuallashtirish - rangsizlik va soddalikdan o'ziga xoslik va murakkablikka bosqichma-bosqich o'tish. Asta-sekinlik bilan eng oddiydan eng murakkabga ko'tarilish, asta-sekin individuallashtirish, izolyatsiya qilish tashqi sharoitlar (masalan, nufuzli fikr) tufayli emas, balki sub'ektning barcha tomonidan yaratilgan madaniy naqshlar sohasidagi ichki ishining natijasidir[8].

Dialogik sub'ekt va sub'ektning o'zaro ta'sirini ta'minlaydi, bunda har bir sub'ekt boshqasining rivojlanishi uchun potentsial zaxira vazifasini bajaradi. Intersub'yektiv voqelik sharoitida, bir nechta nuqtai nazarlar mavjud bo'lganda, muammoli vaziyat yuzaga keladi, bu odamning tafakkurini mustaqil ravishda qurish, qayta qurish va ziddiyatli bo'lgan "o'rnashgan" va aniq belgilangan pozitsiyalar chegarasidan tashqarida bo'lgan bilimlarni qayta qurish va qayta loyihalashga undaydi. Shunday qilib, ta'lim holati bilimning "ildizlari" ga kirish va yaqinlashishni keltirib chiqaradi, bu nafaqat bilimni idrok etish va qabul qilish, balki uni o'zimiz sintez qilish va yaratish qobiliyatini ham anglatadi.

Jamiyat ongida shaxsga munosabatning mutlaqo yangi kontseptsiyasi – inson resurslarini boshqarish shakllanayotganini hisobga olib, avvalgi inson omilini hisobga olish konsepsiyasidan farqli o'laroq, boshqalar bilan muloqotda keng miqyosda

fikrlashni o'rganish mavzusi bo'yicha o'z qarashlarini shakllantirish, o'zaro munosabatlar uchun sharoit yaratish muhim ahamiyatga ega. Tahlil elementlariga e'tibor yordam beradi: birinchidan, o'qituvchilar tomonidan hodisaning barcha ma'nolarini muntazam ravishda ko'rish, nazariy materialni tanqidiy o'zlashtirish, amaliyotda loyihalash, ikkinchidan, bu faoliyat fikrlash bilan mantiqiy bog'liq holda katta rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Talabning ushbu bosqichdagi pedagogik vaziyatlar bilan ishlashi quyidagi ko'nikmalar bilan bog'liq:

1) vaziyatni uning ishtirokchilari (bola, ota-ona, sinfdoshlar va boshqalar) nuqtai nazaridan ko'rish, ushbu vaziyatda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan ichki monologlarning turli xil variantlarini taqdim etish, sub'ektlarning fikrlash mantig'ini taqdim etish qobiliyati. Ushbu uslub sub'ektlarning motivatsion-ehtiyoj sohasini aniqlashga yordam beradi. Gap o'qituvchining turli sub'ektiv voqeliklarni aks ettirishi haqida bormoqda. Bu pedagogik jarayon ishtirokchilarining har birining o'tmishidan qarashga o'xshaydi, bu ularning qiymat-semantik munosabatini aniqlaydi va "bu yerda va hozir" ni aniq so'zlar va harakatlarda ifodalaydi. Hozirni belgilab bergan bu o'tmishni tushunish uchun yetarli ma'lumot mavjudligi aniq bo'lishi kerak.

2) Qo'shimcha ma'lumot olish qobiliyati. Qo'shimcha ma'lumot, agar o'qituvchining vaqti bo'lsa, diagnostik harakatlar yordamida olinishi mumkin. Masalan, quyidagilar yordami bilan:

- "tekshirish" ("savollar, kuzatishlar yordamida vaziyatni tushunish uchun muhim bo'lgan ma'lumotlarni olishga intilaman);

- "haydash", "chayqalish" ("Ma'lum bir vaziyatda sub'ekt tomonidan egallangan pozitsiyaning mustahkamlik darajasini aniqlash uchun sinov choralari ko'raman);

- o'quvchi shaxsining yetarlicha tan olinmaganligi uchun uning xulq-atvorida sabab-natija munosabatlarini o'rnatish yo'li bilan "kompensatsiya" ("Men muammoning sababini topishga, uni ajratib olishga va u bilan shug'ullanishga harakat qilaman");

- munozaraga yo'naltirish va talabning tushunishiga faqat ularning dalillarini etkazish va bu urinishning muvaffaqiyat darajasini tan olish;

- ichki dialogiklik (raqib bilan aqliy bahs). O'zaro tushunishga qaratilgan dialogik pozitsiya tenglikni, sherikni reytingsiz qabul qilishni, o'zaro ta'sirga yo'naltirishni anglatadi;

- "tan olish" ("Agar men to'g'ri tushungan bo'lsam, unda ..." degan savol yordamida xatti-harakatni tan olish. Bunday holda, sub'ektning xatti-harakati uning hissiy holati bilan bog'liq;

- raqibning semantik pozitsiyasini aniqroq tushunishga erishish uchun uning bayonotini qayta shakllantirish.

- kechiktirilgan javob[9].

Yaxlitlik, o'z navbatida, ma'lum bir madaniyatning mavjudligini - buyuk madaniyatning "merosini" anglatadi. Buyuk o'qituvchilar va psixologlar keng bilimlilar odamlar bo'lganligi bejiz emas. Madaniyat ham konservativ, ham dinamik tarkibiy qismga ega. Madaniyatning "zirhi" - bu tabiatni muhofaza qilish. Bu an'analarni asrab-avaylash, bilim, milliy, kasbiy o'zlikni mustahkamlash, tartibsizlikni yengish uchun muhim bo'lsa, ikkinchi tomondan, tarixiy pedagogik bilimlarni mustahkamlashdir. Bu chegaralarni yengib o'tish, harakatni, faoliyatni o'zboshimchalik bilan, madaniy, berilgan chegaralardan tashqariga chiqish muhimdir. O'z tayanchini o'z-o'zidan izlash xayol tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan harakatning transsendensiyasini, ochiqligini keltirib chiqaradi.

Tabiiylik va o'z-o'zidan o'zlashtirilgan narsaning chegaralarini kengaytiradi, o'qituvchining hayajonini va shogirdlarining unga bo'lgan ishonchini keltirib chiqaradi. Ishonch infektsiya bilan birga keladi: biz bilim olmaymiz, biz dunyoga ma'lum bir munosabat bilan kasallanamiz, bu biz qanday bilimlarni egallashimizni va kelajakda u bilan nima qilishimizni belgilaydi. Pedagogik faoliyat muammosi erkin, mualliflik harakati muammosidir. "Tabiatni yengish va o'zi uchun madaniy joy, madaniy qobiq qurishning o'zi etarli emas. Inson o'z tabiatini tabiiy holga keltirish uchun madaniyatni yengishi kerak". Birinchisi, erkinlik darajalarini cheklash bilan bog'liq, ikkinchisi - emansipatsiya ("erkinlikning chidab bo'lmas mehnati"). O'qituvchining erkinligi "mahorat" chegarasini yengib chiqadi: so'z, tasvir, harakat erkin bo'ladi. Mashhur psixolog Erikson o'ziga xos tarzda o'z hikoyalarida o'z manfaatlarining alohida ta'sirini ajratib ko'rsatdi. U o'smir o'g'lining e'tiborini tegishli vaziyatga qaratdi va u buni umrining oxirigacha esladi. "Bir kuni qishloqda yashayotganimizda hovlimizga g'alati ot kirib keldi. Qo'shnilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov uning egasini topishga imkon bermadi. Keyin otasi uni katta yo'lga olib chiqib, qo'yib yubordi. U sekin, keyin esa ishonch bilan yurdi va nihoyat otasini boshqa qishloqdagi xo'jayinining uyiga yetakladi. Shunda men noaniqlik sharoitida o'z chuqur manfaatlarining "yo'lga ergashish" naqadar muhimligini angladim" deya fikr bildiradi. Demak bo'lajak o'qituvchi o'zi o'rgangan bilimlari, usul va metodlari yordamida o'quvchilarini mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarni to'g'ri baholashga, tabiat va jamiyat muammolariga yechim topishga o'rgatishida pedagogik tafakkuri muhim vosita sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usmonaliyev I. Pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirishning amaliy-texnologik tizimi. Tafakkur manzili ilmiy jurnali, 2022 yil iyul soni, 188-bet.

2. Tojiboeva G.R, Pulatova D.T "Pedagogik kompetentlik: nazariya va amaliyot", ilmiy maqola, Academic research in educational sciences volume 1 | issue 3 | 2020, issn: 2181-1385.

3. Ibragimova G.N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish: ped. fan... (PhD) diss. – Toshkent, 2017. – 168 b.
4. Грановская Р.М. История в примерах / Р.М. Грановская. – СПб.: Речь, 2007. – 247 с.
5. Olimov Sh. Pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslari. Pedagogik mahorat ilmiy jurnali. 2020 yil, 3-son, 13-bet.
6. Зинченко В.П. Творчество и продуктивное воображение / В.П. Зинченко // Петухов В.В. Избранное. In memoriam. – М.: Левь, Лепта Книга, 2015. – 656 с.
7. Психология. Полный энциклопедический справочник / сост. и общ. ред. В. Мещерякова, В. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2007. – 896 с.
8. Степашко Л.А. Философия и история образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Л.А. Степашко. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. – 272 с.
9. Громько Ю.В. Метапредмет «Проблема» / Ю.В. Громько. – М.: Институт учебника «Пайдейя», 1998. – 382 с.